

Prestanak obveza

Gordana Muraja*

Nastanak i prestanak obveza u obveznom i izvanugovornom odnosu uređuje Zakon o obveznim odnosima, kao opći propis obveznog prava. U članku autorica pobliže pojašnjava pravni aspekt nastanka i prestanka obveza.

1. Nastanak i prestanak obveza

Zakon o obveznim odnosima (NN, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22. i 156/22, dalje u tekstu: ZOO) kao opći propis obveznog prava uređuje osnove obveznih odnosa te ugovorne i izvanugovorne obvezne odnose.

Nastanak obveza u obveznom odnosu uređen je člankom 20., jedinim člankom Glave III ZOO-a, a koji utvrđuje da obveze nastaju na osnovi pravnih poslova i na temelju izvan ugovornih odnosa: prouzrokoivanjem štete, stjecanjem bez osnove, poslovođstvom bez naloga, javnim obećanjem nagrade i izdavanjem vrijednosnih papira. Obveze mogu nastati i na osnovi odluke suda ili druge javne vlasti. Kao što svaki porezni obveznik dobro zna, obveze nastaju i na temelju zakona, ali obveze na temelju zakona ne spadaju u obvezno pravo pa nisu tema ovoga članka.

Za razliku od nastanka obveza koji je uređen samo člankom 20., prestanak obveza uređen je Glavom VII., koja člancima od 160. do 246., dakle u 87 članaka ZOO-a uređuje se prestanak obveza. Iako se na prvi pogled može zaključiti da je ZOO prestanku obveza posvetio više prostora i odredbi nego nastanku obveza, to zapravo nije tako. Naime, za nastanak ugovornih obveza potrebno je zaključiti (usmeno ili u pisanom obliku) ugovor. ZOO uređuje različite pravne poslove kao izvor obveza, čemu je posvetio zapravo cijeli Posebni dio (članci 247. – 1044.) i koji upravo uređuje sva pitanja nastanka obveza. Također je svakom od oblika nastanka obveza na temelju izvan ugovornih odnosa posvećen dio koji daje zakonske definicije i uređuje obveze osoba u izvan ugovornom odnosu.

No, ovaj se članak bavi prestankom obveza pa će dio koji govori o nastanku obveza biti obrađen samo onoliko koliko je neophodno da bi se mogla prikazati tema prestanka obveza.

2. Subjekti ugovornih odnosa

Zavisno o svojoj ulozi u obveznom odnosu subjekti ugovornih odnosa imaju mnoge nazive.

Osnovna je podjela sudionika na vjerovnika i dužnika. Zanimljivo je da ZOO ne sadrži definiciju vjerovnika ni dužnika, samo taj izraz koristi pa prema zakonskim odredbama valja zaključiti o sadržaju ovih pojmova.

Hrvatski jezični portal¹ (dalje: HJP), kao i neki drugi izvori² za vjerovnika određuje da je to *onaj koji daje novac na zajam, osoba koja pod određenim uvjetima posuđuje kome novac, zajmodavac, kreditor*. U dijelu *etimologija* HJP ukazuje da treba istraživati riječ *vjera*. Moglo bi se reći da korijen riječi vjerovnik ukazuje da je to osoba koja, uz to što je i ugovorila, mora vjerovati da će ugovor koji je zaključila biti ispunjen, jer u protivnom ima puno toga za izgubiti.

S druge je strane u obveznom odnosu dužnik – gdje se već iz riječi vidi da je to osoba koja duguje. HJP za dužnika navodi da je to (*pravna*) *osoba u položaju prema vjerovniku, odnosno onaj koji se osjeća obveznim da se oduži za kakvu uslugu*. Hrvatska enciklopedija³ dužnika definira kao svaku fizičku ili pravnu osobu *koja je kao sudionik u obveznopravnom odnosu dužna izvršiti određenu činidbu vjerovniku*. Kad se spomene *dug*, prva je asocijacija *novac*, međutim, oba se izraza u obveznom pravu koriste da bi označila sudionike u različitim obveznim odnosima, a predmet obveze nije uvijek novac.

Pritom je moguće da je u pojedinom obveznom odnosu svaki od sudionika istovremeno vjerovnik i dužnik. Naime, dvostrani ugovorni odnosi stvaraju za svaku od ugovornih strana obveze pa je na pitanje tko je u obvezi a tko ima pravo tražiti ispunjenje moguće odgovoriti jedino ako se sagledava trenutno stanje obveza: primjerice, kod kupoprodaje je kupac dužnik jer duguje novac prodavatelju, koji je u tom slučaju vjerovnik. Međutim, kad kupac plati, prodavatelj postaje dužnik u tom obveznom odnosu jer da bi ugovor bio ispunjen, nakon plaćanja prodavatelj je u obvezi predati predmet ugovora kupcu.

Vjerovnik je strana u obveznom odnosu koja je ovlaštena od druge ugovorne strane – dužnika – zahtijevati izvršenje ili propuštanje izvršenja određene činidbe, zavisno o tome što je ugovoreno.

Dužnik je strana u obveznom odnosu koja je u obvezi dru- goj ugovornoj strani – vjerovniku – ispuniti obvezu odnosno izvršiti ili propustiti izvršenje određene činidbe, zavisno o tome što je ugovoreno.

3. Prestanak obveza

Opće je pravilo, koje utvrđuje članak 160. ZOO, da obveze, isto kao što nastaju tako i prestaju suglasnošću volja

¹ <https://hjp.znanje.hr/>

² <http://struna.ihjj.hr/naziv/vjerovnik/8786/>

³ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16749>

* Mag. iur. Gordana Muraja, odvjetnik, Odvjetnički ured MURAJA, odvjetnik.muraja.com

sudionika obveznog odnosa, dakle kad su se sudionici 'dogovorili' o njihovom prestanku. U taj 'dogovor' ubrajaju se sva ispunjenja i svaki prestanak obveze na ugovoreni način, odnosno takav prestanak obveze kod kojeg nema spora.

Međutim, obveze koji put prestaju jednostranom izjavom volje, primjerice kod prijebaja za koji nije potrebna suglasnost druge strane ako su se ispunili uvjeti za prijebaj. Iako na prvi pogled prijebaj djeluje kao suglasnost volja, jer obje su se strane jedna kod druge zadužile, što su nesumnjivo učinile suglasnošću volja, prestanak obveze tj. prijebaj nastaje jednostranom izjavom volje jedne od ugovornih strana, a druga strana prijebajem ne mora biti „oduševljena“. Dakle, u širem smislu u takvom slučaju postoji suglasnost volja jer ne može ni dužniku ni vjerovniku ostati nepoznato da su istovremeno u dvije uloge u više obveznih odnosa, a u užem smislu je jednostranom izjavom jednog od njih obvezni odnos prestao.

U nastavku, iza podnaslova u zagradi je naveden broj prvog (koji put u nizu) članka ZOO-a koji uređuju pojedini pojmovi.

Ispunjenje (čl. 161. ZOO)

ZOO ispunjenje u članku 160. uređuje u kontekstu da *Obveza prestaje suglasnošću volja sudionika u obveznom odnosu, ispunjenjem* jer ispunjenje je ujedno i izraz suglasnosti volja sudionika obveznog odnosa: odnos je suglasno započeo, ispunjen je prema ugovoru – a time što svaka ugovorna strana ispunila preuzetu obvezu suglasno je i okončan.

Dužnost ispunjenja obveze, utvrđena je člankom 9. ZOO-a koji utvrđuje da je sudionik u obveznom odnosu dužan svoju obvezu ispuniti i odgovoran je za njezino ispunjenje.

Kao najvažnija pravila o ispunjenju treba istaknuti to da se ispunjene sastoji u izvršenju onoga što čini sadržaj obveze te niti dužnik obvezu može ispuniti nečim drugim, niti vjerovnik može zahtijevati nešto drugo – iako se stranke mogu i tako dogovoriti, odnosno obveza prestaje ako vjerovnik umjesto onoga što mu se duguje primi nešto drugo od dužnika.

U kontekstu ispunjenja osobito treba ukazati na to da, u slučaju da je vjerovnik u zakašnjenju ili je nepoznat, dužnik, prema članku 186. ZOO *može za vjerovnika položiti dugovanu stvar kod suda*. Dužnici koji ne poznaju pravo⁴ znaju tvrditi da nisu mogli izvršiti ugovorenu obvezu u roku jer iz bilo kojeg razloga nisu mogli do vjerovnika. Međutim, to dužnika ne opravdava za neizvršenje obveze jer je obvezu koja se, primjerice, sastoji u plaćanju mogao ispuniti u roku polaganjem potrebne svote u sudski plog. Budući da obvezu nije ispunio, kad vjerovnik naknadno zatraži ostvarenje obveze dužnik će za razdoblje zakašnjenja dugoovati i zatezne kamate, što ne bi bio slučaj da je u roku za ispunjenje obveze položio potrebnu svotu u sudski plog.

Za polaganje i prodaju dugovane stvari ZOO daje još pravila, zapravo je ispunjenju obveze posvećen cijeli odjeljak 2. ZOO-a, uređuje ga 33 članka ZOO, od 161. do 194.

ZOO se pritom u odsjeku 1. bavi općim pravilima o ispunjenju (tko može ispuniti obvezu i na koga padaju troškovi ispunjenja, kome se može ispuniti obveza, koji je predmet ispunjenja, računanje ispunjenja, vrijeme i mjesto ispunjenja, potvrda da je obveza ispunjena i vraćanje obveznice (odnosno vrijednosnog papira koji je osiguravao obvezu), u odsjeku 2. zakašnjenjem dužnika / vjerovnika, a u odsjeku 3. polaganjem i prodajom dugovane stvari kao načinom ispunjenja. Budući da je ZOO dispozitivne naravi, a ugovor je zakon među strankama, ugovorne strane mogu i drugačije ugovoriti, ali ako ne ugovore drugačije na ispunjenje i ocjenu je li obveza ispunjena primjenjuju se pravila iz odjeljka 2. ZOO.

Prijebaj (čl. 195. ZOO)

Ako obje tražbine glase na novac ili druge zamjenjive stvari istog roda i iste kakvoće, i ako su obje dospjele, dužnik može prebiti tražbinu s protu tražbinom vjerovnika.

Iako je kod prijebaja u pitanju dvostrani odnos, ili različiti jednostrani odnosi u kojem je svaki od sudionika u nekoj od sudioničkih uloga, prijebaj nastaje jednostranom izjavom bilo koje od strana ugovornog odnosa. Iako se, nakon izjave, smatra da je učinak prijebaja nastao onog trenutka kad su se ispunile pretpostavke za prijebaj (obje su obveze dospjele), prijebaj nastaje tek izjavom o prijebaju. Iz toga da je izjava jednostrani akt jedne od ugovornih strana treba zaključiti da za prijebaj nije potreban pristanak druge ugovorne strane, no za prestanak obveze, po prirodi stvari, bilo bi potrebno da druga ugovorna strana na nedvojbena način primi izjavu o prijebaju.

I za prijebaj ZOO daje još pravila, odnosno prijebaj je uređen člancima od 195. do 202. pa za svaki konkretni ugovorni odnos treba provjeriti jesu li ispunjene sve pretpostavke.

Otpust duga (čl. 203. ZOO)

Za otpust duga kao način prestanka obveze ZOO utvrđuje da obveza prestaje kad vjerovnik izjavi dužniku da neće zahtijevati njezino ispunjenje, a dužnik se s time suglasi. Posebno je zanimljivo da za pravovaljanost tog sporazuma nije potrebna posebna forma, pa čak ne mora biti ni u obliku u kojem je sklopljen posao iz kojeg je obveza nastala. Naime, za neke ugovore ZOO propisuje pisani oblik, pa se smatra da ugovor nije nastao ako nije zaključen u pisanoj formi. No za otpust duga po tom ugovoru takva se forma ne traži. Pritom, naravno, ostaje otvoreno pitanje dokazivanja da je dug otpušten te se dužnik kojem je vjerovnik otpustio dug mora pobrinuti da otpust duga može i dokazati.

Sjedinjenje (čl. 207. ZOO)

Kad jedna ista osoba postane vjerovnik i dužnik, obveza prestaje sjedinjenjem. Takva situacija može nastati, primjerice, zbog nastupa pravnih posljedica utvrđenih

⁴ a koji put su i u uvjerenju da ih nepoznavanje prava oslobađa od odgovornosti

zakonom. Tako je u sudskoj praksi moguće pronaći primjer u kojem je tijelo Republike Hrvatske u trenutku stupanja na snagu Zakona o vlasništvu (1. siječnja 1997.) imalo pravo korištenja nekretnine u društvenom vlasništvu, a spomenutim je zakonom uređena pretvorba prava korištenja društvenog vlasništva u pravo vlasništva. Tako je RH stekla vlasništvo nad svim nekretninama na kojima su pravo korištenja imale bivše općine, a koje nekretnine su koristile bivše uprave društvenih prihoda, na način koji je detaljnije opisan u odluci Vrhovnog suda RH poslovnog broja Rev 1023/2021-2 od 22. rujna 2021., dostupnoj na Portalu sudske prakse.

Nemogućnost ispunjenja (čl. 208. ZOO)

Obveza prestaje kad ispunjenje obveze postane nemoguće zbog okolnosti za koje dužnik ne odgovara. Uzrok za ovakav način prestanka obveza nastaje, primjerice, u situaciji promjene propisa koji uređuju pojedini ugovorni odnos. Takav primjer moguće je pronaći u odluci VSRH poslovnog broja Rev 1807/01-2⁵

Naime, zamjena spornog stana za dva manja u smislu odredbe čl. 65. st. 4. ZSO-a⁶ podrazumijevala je stjecanje stanarskog prava na zamijenjenim stanovima, a kako je kategorija stanarskog prava ukinuta stupanjem na snagu Zakona o najmu stanova, to takav sporazum sve i da tužiteljica od njea nije odustala, se objektivno više nije mogao realizirati.

Protek vremena (čl. 211. ZOO)

ZOO poznaje *trajni* obvezni odnos s *određenim rokom trajanja*⁷, koji prestaje kad rok istekne, osim kad je ugovoreno ili zakonom određeno da se poslije isteka roka obvezni odnos produljuje na neodređeno vrijeme, ako ne bude pravodobno otkazan.

Kad se radi o isteku roka, teško da je tu potrebno posebno objašnjenje. A ni drugi dio zakonskog uređenja, da se može ugovoriti, a može biti i zakonom određeno, da se poslije isteka *ugovorenog* roka obvezni odnos produljuje na neodređeno vrijeme nije teško ilustrirati prerastanjem radnog odnosa na određeno vrijeme u radni odnos na neodređeno vrijeme na temelju članka 12. stavka 10. Zakona o radu (NN, br. 93/14., 127/17., i 98/19. i 151/22). Navedeni članak za slučaj da je ugovor o radu na određeno vrijeme sklopljen protivno odredbama ZR-a ili ako radnik nastavi raditi kod poslodavca i nakon isteka vremena za koje je ugovor sklopljen, kao posljedicu propisuje da se smatra se da je ugovor sklopljen na neodređeno vrijeme.

Produljenje obveznog odnosa može biti i ugovoreno, kad se primjenjuje kao izraz volje ugovornih strana, a kad je zakonom propisano primjenjuje se po sili zakona.

Otkaz (čl. 212. ZOO)

Otkazom prestaje trajni obvezni odnos čije trajanje nije određeno prilikom zaključivanja ugovora, odnosno obvezni odnos zaključen na neodređeno vrijeme.

Otkaz se može dati u svako doba, samo ne u nevrijeme, a otkazani obvezni odnos prestaje kad istekne otkazni rok određen ugovorom, a ako rok nije određen ugovorom, odnos prestaje nakon isteka roka određenog zakonom ili običajem, odnosno istekom primjerenog roka.

Otkaz ugovora zaključenog na određeno vrijeme moguć je jedino ako je otkaz ugovoren kao način prestanka obveze.

Smrt ugovorne strane (čl. 213. ZOO)

Obveza prestaje smrću dužnika ili vjerovnika samo ako je obveza nastala s obzirom na osobna svojstva koje od ugovornih strana ili osobne sposobnosti dužnika.

Na temelju odredbe članka 139. Zakona o nasljeđivanju nasljednik odgovara za ostaviteljeve dugove do visine vrijednosti naslijeđene imovine – pa se i dugovi nasljeđuju. Također treba imati na umu i članak 336. ZOO koji u stavku 2. utvrđuje da ugovor ima učinak i za univerzalne pravne sljednike ugovornih strana, osim ako je što drugo ugovoreno ili što drugo proizlazi iz naravi samog ugovora, što se odnosi i na pravne sljednike pravnih osoba.

No, ako je ugovorena obveza koju može ispuniti jedino dužnik, kao što je slučaj, primjerice, kod ugovora o autorskom djelu, smrću ugovorne strane obveza može prestati – ipak, treba napomenuti, naručitelj može od nasljednika koji su naslijedili određenu imovinu tražiti naknadu štete za iznos koji je platio na ime ispunjenja ugovora.

Sa smrću dužnika ili vjerovnika može se povući paralela s prestankom pravnih osoba, kad isto tako dolazi do prestanka obveze jer više ne postoji subjekt koji obvezu može / mora ispuniti. No obveza ispunjenja zavisit će i od oblika odgovornosti pravne osobe, budući da trgovačko pravo poznaje oblike kod kojih osnivač ne odgovara za obveze pravne osobe (primjerice društva s ograničenom odgovornošću), ali i oblike kao što je, primjerice, komanditno društvo kod kojeg barem jedan od osnivača odgovara za obveze društva solidarno i neograničeno cijelom svojom imovinom.

4. Zastara

U strukturi ZOO-a zastara je uređena u odjeljku 4. Glave VII. koja uređuje prestanak obveza. Međutim, iz zakonskog uređenja, a osobito se to odnosi na članak 221. ZOO, slijedi da obveza i dalje postoji i kad protekne rok zastare. Naime, navedeni članak utvrđuje da dužnik koji je ispunio zastarjelu obvezu nema pravo zahtijevati da mu se vrati ono što je dao, čak i ako nije znao da je obveza zastarjela. Upravo zbog takvog uređenja pravna je znanost suglasna o tome da protekom roka zastare obveza zapravo ne prestaje: prema nekim autorima ona prelazi u tzv. *naturalnu obvezu*. Naime, dužnik i dalje duguje, ali, ako se dužnik pozove na zastaru, vjerovniku pravni sustav više ne daje mogućnost prisilne naplate.

⁵ Odluka je donesena primjenom ZOO/91 u kojem je nemogućnost ispunjenja uređivao članak 137. ZOO (NN, br. 53/91, 73/91, 3/94, 7/96 i 112/99).

⁶ Zakona o stambenim odnosima

⁷ iako se kod razmatranja ovog pitanja odmah nameće paralela s radnim odnosom na određeno vrijeme, o kojem nitko ne razmišlja kao o trajnom odnosu jer postoji i radni odnos na neodređeno vrijeme

Treba napomenuti ono što svakako treba imati na umu kad je u pitanju zastara: sud se na zastaru *neće obazirati* ako se dužnik na nju nije pozvao. Zastara je kao institut također detaljno uređena, posvećena joj je cijeli odjeljak, u kojem je uređuju članci 214. do 246., koji uređuju osnovna pitanja zastare, vrijeme potrebno za zastaru, zastoje zastare i prekid zastare.

5. Drugi načini prestanka obveza

Obveza se može ispuniti i na druge načine, a to se odnosi na nekoliko mogućnosti promjene subjekta obveznog odnosa ili preoblikovanjem ugovornog odnosa tako da jedna obveza utrne, a druga nastane. U najužem smislu to nije prestanak obveze nego promjena sudionika obveznog odnosa ili sadržaja obveznog odnosa. Jer, prijenosom obveze ne dolazi do ispunjenja nego samo do toga da pravo tražiti ispunjenje ili obvezu ispuniti ugovornu obvezu ima druga osoba. I kod promjene sadržaja obveze dolazi do zamjene jedne obveze drugom, pa iako zamijenjena obveza prestaje, nastaje nova obveza koja svoj začetak ima u prethodnom odnosu.

Primjerice, članak 80. ZOO utvrđuje ustup tražbine (cesiju) da vjerovnik može ugovorom sklopljenim s trećim prenijeti na njega svoju *tražbinu*, a članak 81. utvrđuje da s tražbinom na primatelja prelaze i sporedna prava. Ako iz tražbine slijedi i obveza dužnika na plaćanje kamate, smatra se da su dospjele a neisplaćene kamate ustupljene s glavnom tražbinom. Tu treba uočiti da ZOO govori o prijenosu tražbine i eventualno sporednih prava, a ne i cijelog ugovora, odnosno cjelokupne pravne pozicije iz sklopljenog ugovora. Za ustup tražbine, kako određuje članak 82. nije potreban pristanak dužnika, iako je ustupitelj dužan obavijestiti dužnika o ustupanju.

Za razliku od prijenosa (samo) tražbine, ugovor se može prenijeti u cijelosti, ali u tom se slučaju dužnik s prijenosom mora suglasiti. Prijenos ugovora uređuje članak 127. ZOO koji propisuje da svaka ugovorna strana, ako na to pristane druga strana, može prenijeti tražbinu na neku treću osobu koja time postaje nositelj svih njezinih prava i obveza iz tog ugovora, osim one čiji je prijenos zabranjen zakonom ili koja je strogo osobne naravi, ili koja se po svojoj naravi protivi prenošenju na drugoga.

Jedan od načina je promjena sadržaja ugovornog odnosa je i obnova (novacija) kojom se preoblikuje ugovorni odnos između vjerovnika i dužnika nekog ugovornog odnosa, a koju uređuje članak 145. ZOO. Naime, vjerovnik i dužnik mogu se suglasiti da postojeću obvezu zamijene novom, koja ima različitu glavnu činidbu ili različitu pravnu osnovu.

Obveze mogu prestati i raskidom obveznog odnosa, u slučajevima utvrđenim ugovorom i zakonom. ZOO u članku 368. utvrđuje da su raskidom ugovora obje strane oslobođene svojih obveza, *osim obveze za naknadu štete*. Dakle, točno je da raskidom prestaje obveza ispunjenja ugovora, ali nastaje nova obveza naknade štete, odnosno radi se o zamjeni jedne obveze drugom, no nova je obveza nastala zbog postojanja prethodne pa se i ovdje radi o zamjeni jedne obveze drugom.

tim4pinmagazin

Poštovani čitatelji!

Narudžbenicu za pretplatu na časopis, kao i brojne druge informacije o djelovanju našeg Centra, možete pronaći na internet stranici

www.tim4pin.hr